

1. GENEZA JEDNOG SUKOBA

Dušan Marinković

Sažetak: Važan dio opusa Vladana Desnice čine manje poznati radovi: filmske i kazališne kritike, filmski scenariji, intervjui i razgovori. Tek sređivanjem objavljenih i neobjavljenih tekstova te proučavanjem autorove biografije i zaostavštine može se uvidjeti koliko su njegovu stvaralačku "sudbinu" u mnogome odredili izvanknjiževne okolnosti – kako na recepcijskom tako i na stvaralačkom planu. Godine 1959., primjerice, Desnica mora pojašnjavati ratni period svoje biografije ne bi li izborio umjetničku mirovinu. Vrhunac predstavlja "sarajevski slučaj", svjesno isfabricirani sukob, koji je dugo obilježavao recepciju Desničinih djela, a više-manje ga je ispravila tek kasnija književna kritika.

Ključne riječi: Vladan Desnica, književna ostavština, osporena biografija, "sarajevski slučaj".

Prošlogodišnje jubilarne manifestacije u povodu stogodišnjice rođenja Vladana Desnice nisu bile tek kurtoazno, a tradicionalno simboličko označavanje jedne od nezaobilaznih književnih ličnosti u drugoj polovini dvadesetog stoljeća hrvatske i srpske književnosti i kulture, jer su dva simpozija, jedan u Beogradu i jedan u Zagrebu dali nove podsticaje za interpretaciju tog stvaralačkog opusa. To se odnosi i na interpretaciju Desničinih proznih tekstova po kojima je i stekao svoj umjetnički renome, prije svega na naučne priloge o njegovim romanima (*Proljeća Ivana Galeba*, *Pronalazak Athanatika*) i o njegovoj poeziji, ali i o globalnom svjetonazornom okviru što ga konstituira njegov beletristički dio opusa. Međutim, osobito valja istaknuti one priloge koji su se bavili "zanemarenim" dijelom opusa – filmskom i kazališnom kritikom, filmskim scenarijem te donekle njegovom esejistikom. Velika je šteta što nije bilo priloga koji bi interpretirao njegove intervjue i razgovore (novinske i radio te razgovore na književnim tribinama i večerima), jer je Desnica izuzetno držao do tog oblika neposredne javne komunikacije sa zainteresiranom čitalačkom publikom i namijenio im nekoliko funkcija pri čemu je od posebne važnosti taj njegov spontani govor o sebi, neovisno o tome što je bio naglašeno oprezan u "propuštanju" informacija koje su čisto ličnog, intimnog sadržaja. Također, intervjue i razgovore vidio je kao mogućnost i priliku da "iziđe" iz – s jedne strane dobrovoljne i s druge, što je neusporedivo važnije – nametnute javne izolacije koju je razbijao neposrednim svojim govorom.

Tako je propuštena prilika da se opiše geneza i fabriciranje jednog fantomskog (svjesno isfabriciranog) sukoba koji je dugo označavao i recepciju Desničinih djela, što je kasnije književna kritika ispravila i manje-više adekvatno interpretirala, i osobito njega kao građansku ličnost, što još uvijek nije urađeno. Ovaj tekst prilog je tumačenju ovog drugog aspekta, onih aporija koje se do danas provlače u napisima o Vladanu Desnici i navezuju na njegovu stvaralačku

ličnost. Smatram da nije potrebno prepustiti historijskom zaboravu da upokoji nekadašnje razmirice, pa se graditi kao da nekakva stvarnost nije postojala, jer je ipak čišćenje prostora nesuglasja i dug prema onima koji su nezasluženo nasilje podnosili a da nisu imali prilike da javno iznesu svoju “obranu” i dug prema, koliko je god to moguće, historijskoj istini, odnosno istini o aspektima kulturne historije u Hrvatskoj vremena u kojem je autor živio i djelovao.

Tek sređivanjem i kompletiranjem objavljenih i neobjavljenih tekstova, osobito diskurzivnih žanrova, te proučavanjem autorove biografije i cjelokupne zaostavštine (korespondencija, ugovori, kućna biblioteka itd.) može se uvidjeti koliko su autorovu stvaralačku “sudbinu” u mnogome odredili izvanknjiževni razlozi – ne samo na recepcijskom nego i na stvaralački generativnom planu. Dok se o recepcijskom planu, tu prvenstveno mislim na recepciju *Zimskog ljetovanja*, ali i njegovih eseja, osobito onih u kojima Desnica raspravlja o estetičkim i općim književno-umjetničkim pitanjima, ipak dosta raspravljalo, o stvaralački generativnom planu jedva da je išta rečeno. I na općem egzistencijalnom planu samog Vladana Desnice kao građanske ličnosti. Doduše, opravdanje za takav odnos književne historije postoji, jer nije bila objavljena cjelokupna građa literarnog opusa pa se nije ni moglo znati što on sve sadrži. U tom smislu nije se moglo opisati ni egzistencijalni plan autora, jer se on jasnije uočava tek uvidom u autorovu zaostavštinu koja sadrži zanimljivu građu o brojnim pitanjima javnog komunikacijskog prostora kulture u Hrvatskoj (i ne samo u njoj!), vremena u kojem je Desnica stvaralački produktivan: od 1950. do 1961. godine, od nastojanja da “brani” *Zimsko ljetovanje* od neadekvatnih pa i zlonamjernih tumačenja – kad je pisac koji tek počinje da se afirmira i da okušava grke zalogaje opreza u javnoj komunikaciji kao samostalni književnik bez ikakve podrške osim svojih sposobnosti do skandala na kongresu Saveza književnika Jugoslavije 1961. godine u Sarajevu – kad je uvaženi stvaralac sa sve značajnijom međunarodnom recepcijom i reputacijom.

Prilika se otvorila 1959. godine kad odlazi u penziju i kad traži umjetničku mirovinu. Njegova molba nije odmah riješena, nego se od njega tražilo da pojasni ratni period u svojoj biografiji. I on to čini, ali proširujući svoje objašnjenje svojevrsnim pozivom da se ta situacija iskoristi kako bi se njegov položaj rasvijetlio: “Rat me zatekao na službi kod Državnog pravobranioštva u Splitu. Početkom 1942. god. istupio sam iz službe, te sam se s porodicom povukao na selo /Islam Grčki, kotar Benkovac/, gdje sam ostao sve do odlaska u partizane. Od jeseni 1942. povezan sam s NOB-om aktivnim potpomaganjem i saradnjom. U svojoj kući pružao sam zaklona kuririma, terenskim radnicima, grupicama partizana na prolasku, davao hranu i drugo za partizanske grupe u okolici, sklanjao ljude koje su okupatorske vlasti tražile i gonile, potpomagao porodice interniraca itd. Zbog takvog svog rada bio sam izvrnut šikanama, premetačinama i svakakvom maltretiranju od strane četnika, od kojih mi je više puta bio najdirektnije ugrožen i sam život, tako da sam se morao spasavati bijegom i skrivanjem kod prijatelja u bližnjim mjestima. Jednom prilikom pukim čudom spasio sam se od četničkog strijeljanja. Te su činjenice općenito poznate u onom kraju i o njima mogu da posvjedoče brojna živa lica na pr. i drug Jovica Jokić, sadašnji sekretar Kotarskog komiteta u Zadru. /Kažem “još živa”, zato što su neka od tih lica, kao pok. Stevo Zečević, Dušan Kalapać i drugi, poginula ili pomrla/. Prilažem i dva originalna Posvjedočenja drugova što su u to doba vršila izvjesne funkcije na terenu, koja sam svojedobno, za jednu sličnu potrebu, bio pribavio. Samo molim da mi se nakon upotrebe vrate, jer nije isključeno da će mi još za nedogledno vrijeme biti potrebna u svrhe ponovnog pranja i opravdavanja od svijesno neistinitih difamacija, šuškanja, govorkanja što se, evo već devet godina, a uvijek u istoj kuhinji, smišljeno fabriciraju. A turaju se u svijet čak i preko takvih osoba koje su, u to

isto vrijeme, komodno sjedile u Pavelićevom Zagrebu, zauzimale položaje, dobivale nagrade i odlazile u 'poklonstvene deputacije' doglavniku Mili Budaku. Pa i preko takvih koje su se proglasile folksdojčerima i stupile u Wermacht te pravile čerkeske jedinice u njihovim pohodima. Rekao sam tačno 'devet godina' jer treba istaknuti da se, od 9. maja 1945., kad sam u partizanskoj uniformi došao u Zagreb, pa sve do sredine 1950., ni u Ministarstvu financija NRH, gdje sam zauzimao položaj Šefa pravne službe, ni u književnim krugovima u kojima sam se kretao, nikad nije čuo ni jedan jedini takav apsurdni glas. Oni su počeli da se šire – a evo se šire i dandanas, iz već spomenute centrale, tačno sredinom 1950., istodobno s mojom prvom značajnijom književnom afirmacijom, to jest povodom moje knjige 'Zimsko ljetovanje', kad je po prvi put protiv mene organizirana 'hajka na vještice'. Hajka se nastavila ispadom u štampi Ivana Dončevića prilikom dodjeljivanja Nagrade Saveza knjiž. Jugoslavije mojoj knjizi 'Olupine na suncu', ispada na koji je dolično i muški reagirao javnom izjavom u 'Borbi' od 9. V. 1953. Milan Bogdanović u ime cjelokupnog žirija za nagrade. Podvale i podmetanja obnavljala su se povodom svake pozitivne ocjene mojih književnih radova u zemlji i svakog laskavog spomena mog imena u inostranim književnim listovima i časopisima, podvodno rovarjenje nije nikad ni prestalo. O svemu tome – ukoliko nije Naslovu već notorno – mogli bi da ponešto kažu istaknuti književnici Mirko Božić, Petar Šegedin, Jure Kaštelan, Slavko Kolar (tadašnji predsjednik DKH), Fadil Hadžić, Marijan Matković, Ivo Frangeš i mnogi drugi. Pritom mi je sistematski onemogućavano da ta podmetanja opovrgnem u javnoj štampi te da pokažem pravo stanje stvari i pravo lice ljudi. Rezultat: dokraja provedena diskriminacija i moja potpuna segregacija 'via facti' od svih javnih i društvenih manifestacija našeg kulturnog života, segregacija koja se očituje u čitavom nizu 'slučajnih' činjenica, a koja ide od isključenosti iz funkcija u upravi DKH pa sve do formalnog nepozivanja na bilo kakve javne priredbe, proslave, primanja prilikom svečanosti, godišnjica, narodnih praznika i sl. Doseg te 'tihe ekskomunikacije' bit će sasvim očit ako se uzme na um da čitavih devet godina moje ime nije figuriralo u bilo kojem odboru, komisiji, žiriju, vijeću, redakcijskom sastavu, izdavačkom ili kazališnom savjetu, delegaciji, deputaciji itd. itd. A da bi stvar bila još korektnija, ta se segregacija s naročitom tendencijom prikazivala kao moje 'odvajanje', 'tuđenje', 'držanje po strani'. Uzaludna su bila sva moja nastojanja da se to šaputavo 'moje pitanje' iznese na tapet i jednom zauvijek proventilira: ono se, kao što se i u ovoj prilici vidi, svakom podesnom zgodom iznova podvodno uzmućuje. Zato koristim i ovu priliku, pa upravljam Naslovu molbu, da se povodom rješavanja o mojoj umjetničkoj mirovini već jednom konačno proventilira 'moje pitanje', te da najzad svrši taj Kafkin 'Proces' pod čijim se inkubusom nalazim evo već devet godina, i koji je meni stalno otežavao rad, a ni našoj kulturnoj klimi nije služio ni na korist ni na čast."

Desnica ipak dobiva umjetničku mirovinu, ali ne uspijeva da svoju muku učini dovoljno važnom za javni pretres. Fantomski udovi i dalje postoje. Ako je postupak za stjecanje umjetničke mirovine bila neadekvatna prilika, jer to komisiju sigurno da nije interesiralo, onda će incident dvije godine kasnije ipak omogućiti da se eventualno o tome i formalno-pravno progovori. Radi se o tzv. "sarajevskom incidentu".

Sarajevski incident i kasnije iz njega nabujali skandal te mjesto čestih osvrtanja kad je u pitanju Vladan Desnica dolazi tako na kraju jednog uzaludnog pokušaja da se konačno javno raspravi, "proventilira", kao što kaže sâm Desnica, njegova iracionalna "krivnja" i "grijech" spram društva. Nemogućnost da dođe u priliku da javno progovori i da sa sebe spere sve ono što je čaršija svojom zakulisnom rabotom učinila, Desnicu je duboko pogađalo i frustriralo. Taj anonimni a tako djelotvorni mehanizam iza kojega se krije strah od javnog

iznošenja svojih stavova u nastalom predmetu rasprave, Desnici je, naravno, i te kako jasan. Još će u *Zapisima o umjetnosti* varirati sličnu temu u fragmentu *Djelovanje laži*: “Laž uvijek i neminovno ima svoje djelovanje: i kad smo se osvjedočili da je ‘od muhe napravljen konj’, još uvijek pretpostavljamo da predleži bar ta muha. I kad vjerujemo da je neka tvrdnja lažna, mi je, po imanentnim zakonima ljudske psihe, reduciramo 99%, ali nikad za svih 100%.

Kleveta uvijek, i kad je bjelodano dokazana kao takva, bar djelomično postizava svoj cilj, to jest uspijeva da ponešto ukalja svoju žrtvu, da baci na nju neku sjenu: kad se očito dokaže da neko nije krao srebrene žlice po restoranima, za nj doduše ljudi ne govore: ‘ovo je onaj što krade žlice’, ali govore ‘to je onaj za koga se pronosilo (istina, neosnovano pronosilo) da krade žlice’. Priznat ćete, ipak ostaje neka mala, tanana razlika između njega i čovjeka za koga niko nikad nije to ni tvrdio.”¹ I zna da je prokazanome izuzetno teško da sa sebe strese sve ono čime ga se prljalo.

Naime, na Kongresu Saveza književnika Jugoslavije što se u septembru 1961. godine održavao u Sarajevu došlo je do verbalnog i fizičkog duela između Vladana Desnice i Gustava Krkleca nakon višekratnog i dugog Krklevčeva provociranja spominjanjem tobožnje Desničine suradnje s talijanskom okupacijskom vlasti, objavljivanjem tekstova u okupatorskoj štampi, pisanja gramatike, nedvosmislenih aluzija na monarhističku ideologiju i očevo senatorstvo, izrugivanje s vojvodskom (ratničkom) porodičnom tradicijom, aluzijom na četništvo itd. Isprovocirani Desnica fizički je nasrnuo na Krkleca, pri čemu je Krklec zadobio tjelesne ozljede za koje dr Vladeta Lazović utvrđuje da “lake su prirode”. Skandal je bio ogroman i ubrzo prerastao okvire puke fizičke konfrontacije dva ugledna književnika na javnome mjestu. Nepunih mjesec dana po izbijanju sukoba oglasilo se Društvo književnika Hrvatske htijući da riješi nastali spor formiranjem disciplinske komisije. Antun Šoljan 14. 10. 1961. potpisuje dva dopisa kao tajnik Društva: prvi se šalje Jakovu Katušiću kao članu Ideološke komisije CK Hrvatske, a drugi Desnici. Od Katušića se moli za podršku i pomoć mišljenjem ““u ovoj delikatnoj stvari””, a sam incident i posljedice samog incidenta interpretira ovako: “Spomenuti incident izazvao je nažalost neprilično neugodne političke posljedice o kojima raspolažemo s novim podacima. Šovinistički komentari ovog slučaja, kao i neke konkretne izjave, naročito druga Desnice i jednog beogradskog izdavača koji poziva Desnicu da se smjesta preseli u Beograd – što bi značilo da će drug Desnica brže bolje izaći iz naše kompetencije – prisilile su nas da poduzmemo istragu ovog incidenta i da postupimo prema rezultatima te istrage, koji će morati očigledno biti saopćeni i javnosti.” Od Desnice se pak traži: “Uprava DKH ovlastila me je da Vas zamolim da što je brže moguće, a svakako do 20. o.mj. podnesete Upravi Društva književnika kratak ali potpun izvještaj o tome što se dogodilo, te da navedete svjedoke koji bi mogli potvrditi Vaš iskaz.” Dopis istog ili sličnog sadržaja najvjerojatnije je poslao i Gustavu Krklecu, jer će obojica na isti zahtjev odgovoriti pismima: Desnica datirano “20. 10. 1961.”, a Krklevčevo “Zagreb, 23. listopada 1961”. U dosjeu što se čuva u Arhivi Društva književnika Hrvatske u vezi s tim predmetom nalazi se i dopis Desničine supruge Ksenije od 16. 10. 1961. u kojem obavještava Društvo književnika Hrvatske da se Vladan Desnica nalazi na porodičnom imanju u Islamu Grčkom pa nije sigurno da li će moći odgovoriti do označenog roka.

U svom odgovoru Društvu, datiranom “20. oktobra 1961.”, Desnica ne udovoljava zahtjevu Društva književnika Hrvatske nego predlaže “da DKH odgodi svoj postupak do

¹ Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice*, I, (pr. Dušan Marinković), Zagreb 2005., 70-71.

pravomoćnog završetka glavne stvari” i obavezuje se da će “kad se vratim u Zagreb spreman sam da to prethodno pitanje prodiskutiram i usmeno obrazložim funkcionerima Društva”. Desnica očito ima u vidu ličnu tužbu na sudu: “Naime, u čitavoj ovoj stvari najbitnije nije sâm incident, već upravo ono čime će se redovni forum imati da pozabavi, t.j. djelo klevete i difamacije, provjeravanje stavova i djelatnosti pojedinih lica u prošlosti, pitanje njihove saradnje odnosno nesaradnje sa okupatorom i njegovim pomagačima, akti raspirivanja nacionalne mržnje, šovinizma, ‘revanšizma’, i tome sl. A to očevidno prelazi ne samo nadležnost nego i tehničke mogućnosti Društva književnika (...)”

Krklec fizički nasrtaj na sebe objašnjava Desničinih ličnim razlozima netrpeljivosti, jer je u dva navrata bio članom žirija za dodjelu književnih nagrada (sarajevski natječaj za roman godine 1957. – u pitanju je roman *Proljeća Ivana Galeba*; Sterijino pozorje – radilo se o *Ljestvama Jakovljevim*), a u obje situacije Desničini tekstovi nisu nagrađeni.

Do sudske parnice nije došlo. Društvo književnika Hrvatske odustalo je od provođenja disciplinskog postupka. Ne može se utvrditi zašto je Desnica odustao od planirane i pripremane tužbe, iako je konačno bio u toliko iščekivanoj prilici da javno progovori o višegodišnjim objedama i da bar dijelom opovrgne sve optužbe kojima je bio nesmiljeno obasipan, da konačno upokoji fantomsko iskustvo bespovratnih gubitaka. To i nije za ovaj tekst od presudne važnosti, jer mu je svrha ipak druga: bar ovako naknadno ne dozvoliti da tobožnji historijski “zaborav”, kao što inače veoma često zna da se dogodi, do neprepoznatljivosti ne prekrije nekadašnju stvarnost pa onda kao da ona nije ni postojala. Dodatno i zato, jer se njezini tragovi svako toliko pojavljuju do danas.

DIE GENESE EINES KONFLIKTES

Zusammenfassung: Ein wichtiger Teil des Vladan Desnicas Opus bilden die weniger bekannten Werke: Film- und Theaterkritik, Drehbücher, Interviews und Gespräche. Erst durch das Ordnen veröffentlichter und unveröffentlichter Texte sowie durch das Studium seiner Biografie und seiner Hinterlassenschaft kann einem die Einsicht darin gewährt werden, inwieweit das schöpferische “Schicksal” des Autors in vielerlei Hinsicht die außerliterarischen Umstände bestimmten – sowie auf rezeptiver als auch produktiver Ebene. So musste Desnica zum Beispiel im Jahr 1959 eine detaillierte Beschreibung von seiner Kriegsperiode geben, um eine Künstlerrente zu erkämpfen. Den Höhepunkt stellt aber die so genannte “Sarajevo-Affäre” dar, ein bewusst fabrizierter Konflikt, der lange die Rezeption seiner Werke prägte und mehr oder weniger erst durch die spätere Literaturkritik korrigiert wurde.

Schlagwörter: Vladan Desnica, literarische Hinterlassenschaft, bestrittene Biografie, “Sarajevo-Affäre”.

Literatura

Vladan DESNICA, *Hotimično iskustvo: diskurzivna proza Vladana Desnice I-II*, (prir. Dušan Marinković), Zagreb 2005.

DESNIČINI SUSRETI
2005.–2008.
Zbornik radova

Uredili
Drago Roksandić
Ivana Cvijović Javorina

Filozofski fakultet u Zagrebu
Plejada
Zagreb, 2010.

Biblioteka DESNIČINI SUSRETI

sv. 3

Nakladnici

Filozofski fakultet u Zagrebu, Centar za komparativnohistorijske i interkulturalne studije
Plejada d.o.o., Zagreb

Za nakladnike

Damir Boras

Igor Ranić

Uredili

Drago Roksandić

Ivana Cvijović Javorina

Recenzent

Velimir Visković

*Tiskanje ove knjige potpomogao je
Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport Grada Zagreba*

Fotografija na naslovnici

Vladan Desnica (iz fotodokumentacije dr. sc. Uroša Desnice)

Copyright © 2010., Plejada, Zagreb

ISBN 978-953-56047-7-8

DESNIČINI SUSRETI 2005.–2008.
Zbornik radova
Drago Roksandić, Ivana Cvijović Javorina (ur.)

Izvršni nakladnik
Plejada d.o.o.
Zagreb, VIII. južna obala 17
tel./faks 01/3906-533
e-mail: plejada@plejada-zg.hr
www.plejada-zg.hr

Izvršni urednik
Ilija Ranić

Grafička oprema
Studio *Canis*

Lektura
Jovan Čorak

Dizajn naslovnice
Ana Pojatina

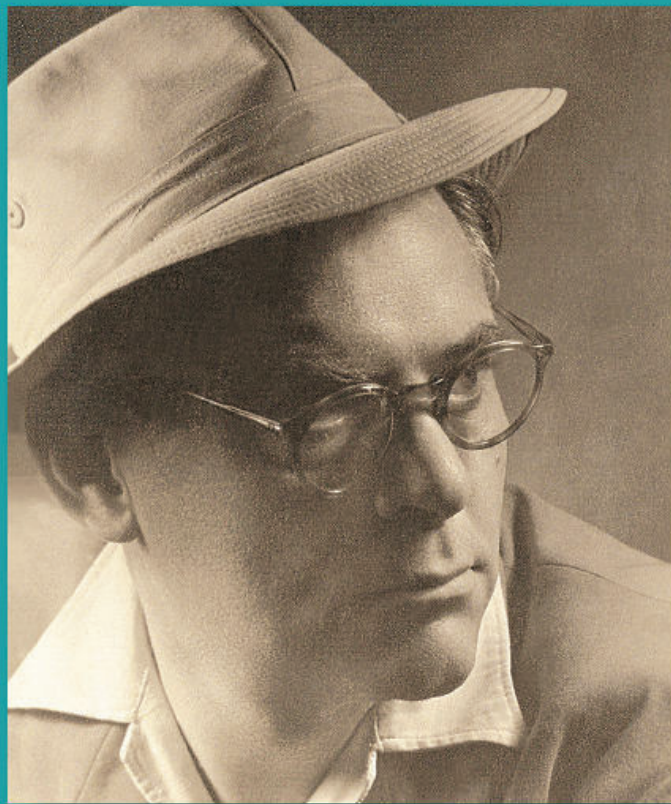
Tisak i uvez
Tiskara Zelina d.d., Sveti Ivan Zelina
rujan 2010.

CIP zapis dostupan u računalnom katalogu Nacionalne i sveučilišne
knjižnice u Zagrebu pod brojem 742369.

CENTAR ZA KOMPARATIVNOHISTORIJSKE
I INTERKULTURNE STUDIJE

DESNIČINI SUSRETI
2005.-2008.

Zbornik radova

Uredili
DRAGO ROKSANDIĆ
IVANA CVIJOVIĆ JAVORINA